

R. Mochnacki

Z METODYKI PROWADZENIA
ĆWICZEŃ Z GEOGRAFII REGIONALNEJ NA WSP

Wykładana na WSP geografia regionalna (geografia fizyczna części świata i Polski, geografia gospodarcza Polski, geografia ZSRR, państw demokracji ludowych i krajów kapitalistycznych), stanowiąc odrębne ujęcie badań geograficznych i niejako syntezę dyscyplin geograficznych, ma szczególnie ważne znaczenie dla kształcenia przyszłych nauczycieli geografii w szkołach średnich. Uczy bowiem wiązania zdobytych wiadomości z różnych przedmiotów geograficznych w jedną całość na określonym obszarze ziemi oraz daje kompleksową charakterystykę środowiska geograficznego lub też stosunków społeczno-gospodarczych państw. Student będzie miał możliwość wyzyskania zdobytych w uczelni wiadomości w praktyce w przyszłej pracy szkolnej na geografii regionalnej bowiem oparte jest przede wszystkim nauczanie geografii w szkołach ogólnokształcących (kl. VI, VII, IX, X).

Nic więc dziwnego, że w planie studiów WSP, uczelni kształcącej przyszłych nauczycieli geografii, położono duży nacisk na geografię regionalną, przeznaczając na ten przedmiot prawie 1/3 część wszystkich godzin zajęć z zakresu geografii (na 2186 godzin zajęć wypada na geografię regionalną 662 godzin).

Mimo tak poważnego zadania brak dotychczas opracowań, zajmujących się metodyką nauczania geografii regionalnej. Brak wskazówek metodycznych nauczania tego przedmiotu nie tylko na wyższej uczelni, gdzie metodyka nauczania dotychczas nie była doceniana, ale również dla szkoły średniej znajdziemy nieliczne tylko w tym dziale wzmianki¹⁾.

1) N.N. Barański: „Oczerki po szkolnej metodice ekonomicznej geografii”, Uczpedgiz, 1954.

Niniejszy artykuł jest próbą zainicjowania dyskusji nad zagadnieniem metodyki ćwiczeń z geografii regionalnej, bardzo ważnej formy pracy dydaktycznej na wyższej uczelni, próbą opartą o dotychczasowe doświadczenia przy prowadzeniu ćwiczeń z geografii fizycznej części świata i geografii ZSRR na WSP w Krakowie.

Doceniając rolę ćwiczeń w samodzielnej pracy studenta nowy plan godzin dla czteroletnich studiów na WSP wprowadzony w życie w 1953 r. kładzie szczególny nacisk na ćwiczenia. W zakresie geografii regionalnej przeznaczona na nie w planie ta sama ilość godzin co na wykłady. Rolę ćwiczeń podkreślają również projekty obowiązujących programów: "W... Ćwiczenia winny wskazać studentowi, jak drogą analizy elementów fizjograficznych dojść do wydzielenia regionów" ¹⁾ i "W... w każdym ćwiczeniu winien być zawarty pewien problem naukowy, którego rozwiązanie dochodzi do skutku przy stosowaniu ścisłych metod naukowych" ²⁾.

Podczas ćwiczeń student nie tylko pogłębia i uzupełnia wiedzę otrzymaną w wykładzie, ale także przyswaja sobie metody i technikę pracy naukowej i dochodzi do wiedzy właściwą drogą - drogą samodzielnej twórczej pracy. Ćwiczenia uczą go naukowego rozwiązywania problemu, naukowej analizy i syntezy tudzież logicznego myślenia, wyrabiają zdolność jasnego, ścisłego formułowania wniosków, zaprawiają do samodzielnego stawiania problemu i krytycznego ustosunkowania się do podawanych treści. Ćwiczenia dają więc możliwość bezpośredniego kierowania przygotowaniem kandydatów do zawodu nauczycielskiego, umożliwiają powiązanie pracy dydaktyczno-wychowawczej z pracą naukową, zapewniają systematyczność pracy studenta, zmuszając go do przygotowania się do ćwiczeń, a dobrze metodycznie przeprowadzone dają przyszłemu nauczycielowi wzór, z którego niejednokrotnie przyjdzie mu skorzystać w jego przyszłej pracy nauczycielskiej.

1) Projekt programu geografii fizycznej części świata, wyd. Min. Oświaty 1954 r.

2) Projekt programu geografii krajów kapitalistycznych, wyd. Min. Oświaty 1954 r.

Rola ćwiczeń z geografii regionalnej polega dodatkowo jeszcze na tym, że kształcą one umiejętność stosowania nabytych teoretycznych treści z poszczególnych dyscyplin geograficznych do zadań praktycznych na konkretnym przykładzie omawianego terenu - uczą kompleksowego łączenia wiadomości, przeciwdziałają ich szufladkowaniu, wskazują na prawdziwie geograficzne ujęcie zjawisk.

Problematyka ćwiczeń z geografii regionalnej, fizycznej i społeczno-gospodarczej, oświetlając naukowe zagadnienia przyrody i gospodarki państw i mając możliwość przeprowadzenia porównania różnych geograficznych środowisk i gospodarki różnych państw, stanowi niewątpliwie jedną z kluczowych pozycji kształtowania naukowego światopoglądu oraz wdrażania studenta do rozumienia przemian zachodzących w życiu codziennym naszego kraju i świata. Uwzględniając w tematyce ćwiczeń wiele czynności technicznych, jak kreślenie wykresów, mapek, różne obliczania i pomiary, zaznajamiając studenta z ważniejszymi zagadnieniami z technologii procesów produkcyjnych - ćwiczenia z geografii regionalnej zawierają także wiele elementów kształcenia politechnicznego. .

Projektowana w obowiązujących programach tematyka podana jest tylko przykładowo z zaznaczeniem, że istnieją możliwości różnego rozwiązywania poruszanych zagadnień.

Przedmiotem ćwiczeń ze względu na konieczność głębszego ujęcia będą tylko najistotniejsze zagadnienia pozostające w związku z wykładem, a więc takie, które ilustrując kluczowe problemy udawadniają i uogólniają ważne stwierdzenia i prawa lub wprowadzają studenta w metodę naukowego opracowania problemu.

Tematy ćwiczeń muszą być tak dobrane, aby się nadawały do wykonania w formie samodzielnie przez studentów wykonanych prac, zaś każde ćwiczenie winno zawierać pewną zamkniętą w sobie całość.

Geografia regionalna dla przyswojenia poprawnych wiadomości oraz rozwinięcia umiejętności samodzielnego myślenia w oparciu o materializm dialektyczny wymaga wprowadzenia różnych typów ćwiczeń. Rozmaitość ta pobudza zainteresowanie studenta oraz wzrasta jego aktywność i chęć do pracy.

W grę wchodzić mogą zatem różne rodzaje ćwiczeń, jak:

1. Prace z mapami o dużej podziałce dla charakterystyki typowych dla danej krainy krajobrazów, dla uchwycenia cech regionów fizjograficznych, analizy osadnictwa itp. Do tego typu zaliczyć należałoby także ćwiczenia obejmujące analizę i porównywanie ze sobą różnych rodzajów map przeglądowych geograficzno-fizycznych (klimatycznych, geologicznych, rozmieszczenia gleb, hydrograficznych i.i.), a także analizę różnego rodzaju map gospodarczych dla uchwycenia charakterystycznych cech gospodarki kraju lub regionu.

2. Graficzne przedstawienie różnych zjawisk na podstawie danych statystycznych (wykresy, profile), rysunek rozmieszczenia zjawiska na mapach konturowych, różne pomiary i obliczenia na mapkach, a wreszcie cały szereg prac z materiałem cyfrowym, szczególnie ważnych przy geografii gospodarczej państw.

3. Zestawienie (wybór) i analiza obrazów przedstawiających dany region lub zjawisko, porównanie i zestawienie ich z odpowiednimi mapami dla wytworzenia właściwego wyobrażenia o danej krainie.

4. Ćwiczenia w zapamiętywaniu zarysów lądów, biegu rzek, nazw, rozmieszczenia miast itp. oraz w nabyciu umiejętności rysunku ich z pamięci.

5. Krótkie referaty z dyskusją na podstawie aktualnych opracowań i notatek geograficznych, pozostających w związku z omawianym tematem.

6. Ćwiczenia o charakterze repetytywnym.

Ponieważ każdy z wyżej wymienionych rodzajów ćwiczeń ma często odmienne wartości kształcące i różnorodnie bywają ich cele, powinniśmy starać się tak rozłożyć materiał naukowy, aby każdy z wymienionych rodzajów ćwiczeń był w ciągu kursu stosowany oraz najwłaściwiej i celowo dobrany do danego tematu.

Przy pracy z mapami w grę będą wchodzić specjalne, odpowiednio dobrane mapy topograficzne o dużych podziałkach, przedstawiające wycinek charakterystycznej dla danego regionu rzeźby terenu.

Na jednym ćwiczeniu może być przerobionych kilka mapek. Student dostaje do opracowania jedną mapkę, analizuje krajobraz, wskazuje jego cechy, na ich podstawie ustala granice i wydziela regiony fizjograficzne, ewent. osadnicze, lokalizuje odnośny wycinek na mapie przeglądowej, rysuje przekrój, analizuje genezę rzeźby itp. Analizę wreszcie wykonuje w krótkim pisemnym wypracowaniu, które w formie krótkiego sprawozdania ustnie referuje, a czasem nanosi wyniki na ścienną mapę **konturową**, opracowaną wspólnie przez uczestników ćwiczenia.

Do tego rodzaju ćwiczeń należą np. przy geografii fizycznej części świata, ćwiczenia omawiające typy wybrzeży Europy i ich rozmieszczenie, typy ujść rzecznych, różne typy krajobrazów itp. Czasem analiza taka powinna doprowadzić (wzgl. wskazać metodę) do wydzielenia jednostek fizjograficznych obszaru. Student otrzymuje wtedy do analizy mapę topograficzną, obejmującą styk dwóch krajin morfologicznych. Analiza mapy winna doprowadzić do oznaczenia granicy krajin i krótkiej ich charakterystyki na podstawie cech rzeźby, hydrografii itp., np. na arkuszach okolic Krakowa, wyróżnienie obszaru karpackiego, Wyżyny Małopolskiej i nizin podkarpackich albo pogranicze gór średnich i nizin itp.

Czasem wreszcie analiza elementów fizjograficznych na mapie topograficznej powinna doprowadzić do uchwycenia i poznania charakterystycznych cech danego regionu: np. typowe cechy regionów Północnej Europy, krajobraz pradolin Niziny Europejskiej, górski krajobraz lodowcowy Alp, różnice w krajobrazie obszarów wapiennych i fliszowych gór, cechy i wygląd krajobrazu wulkanicznego Jawy, pustynnego Sachary i innych.

Jakkolwiek student ma już przygotowanie z kartografii i umie czytać mapę, to jednak zestawienie analizowanej mapy topograficznej, z odpowiadającym obrazem, fotografią, będzie bardzo wskazane, ułatwi ono bowiem wytworzenie sobie konkretnych, prawdziwych wyobrażeń danego rejonu, będących fundamentem geograficznego wykształcenia.

Należy przy tym stale mieć na uwadze, że celem takiego

ćwiczenia nie jest wyrobienie umiejętności analizy mapy samej dla siebie, ale przy pomocy analizy chodzi o wyrobienie wyobrażenia o wyglądzie danej krainy.

Jeśli ćwiczenie wykonywane jest przy ćwiczeniach z geografii gospodarczej dla charakterystyki środowiska geograficznego jakiegoś państwa, co w pewnych wypadkach jest konieczne, przy analizie należy uwzględnić jeszcze gospodarczą ocenę rzeźby terenu, rozmieszczenie i typ oraz gęstość osadnictwa itp.

Każde ćwiczenie powinno być uprzednio zapowiedziane, studenci przygotowują się do interpretacji mapy z odpowiedniego działu morfologii lub innej dyscypliny geograficznej, zależnie od tematu.

Ten rodzaj ćwiczeń będzie celowy szczególnie dla fizycznej geografii części świata i Polski - rzadziej analiza map topograficznych będzie stosowana przy geografii gospodarczej, przy czym tu, jak wyżej wspomniano, oprócz analizy należy uwzględnić gospodarczą ocenę rzeźby terenu.

Przy ćwiczeniach z geografii gospodarczej, map topograficznych użyjemy dla analizy rozmieszczenia osadnictwa, jego rodzajów, charakterystyki dróg itp., a także dla ilustracji i uzasadnienia, że przeglądowa mapa przedstawiająca rozmieszczenie różnych społeczno-gospodarczych zjawisk jest syntezą względnie generalizacją map szczegółowych, np. mapa użycia ziemi, mapa lasów, gęstości zaludnienia i inne. Student przy tej okazji poznaje metodę sporządzania rodzajowych map przeglądowych.

Dla ćwiczeń obejmujących pracę z mapami należy zawczasu wybrać dla różnych rejonów fizjograficznych czy też różnych zjawisk gospodarczo-społecznych charakterystyczne mapy, następnie po przerysowaniu ich na kalkach odbić je na papierze ozalidowym. W ten sposób można uzyskać kilka odbitek. Mając zaś do dyspozycji dla każdego studenta po jednej odbitce tego samego terenu, możemy ćwiczenia z mapą także w inny sposób metodycznie rozpracować. Odbitki należy gromadzić dla stworzenia zbioru pomocy naukowych do ćwiczeń.

Innym rodzajem będzie ćwiczenie oparte na analizie i porównywaniu (nakładaniu na siebie) kilku map przeglądowych

o treści specjalnej, jak np. mapy hipsometrycznej, geologicznej, gleboznawczej, klimatycznej, hydrograficznej itp.

Podobnie jak w wyżej opisanych ćwiczeniach i w tym wypadku student powinien, znając uprzednio temat, przygotować się i przypomnieć sobie niektóre potrzebne do interpretacji mapy wiadomości z różnych działów geografii ogólnej. Ćwiczenia takie, indywidualnie opracowane przez studenta, są następnie przez niego referowane, potem zaś zbiorowo, a zatem jakby w formie lekcji szkolnej omawiane. W szkole tego typu jak WSP ta metoda wydaje się być także wskazaną. Stosownie do tematu student przez porównywanie i zestawienie jednej mapy z drugą ujawnia zależności i wyciąga odpowiednie wnioski.

W ten sposób przeprowadzić można np. ćwiczenie prowadzące do wydzielenia wielkich regionów fizjograficznych Europy w oparciu o wyniki porównania mapy tektonicznej, hipsometrycznej, klimatycznej, roślinności itd. To samo ćwiczenie można przeprowadzić dla Azji, Ameryki Północnej i Południowej, a także dla ZSRR (dla wykazania strefowego układu elementów fizjograficznych, związków roślinności z klimatem i glebą). Bardzo celowym będzie ćwiczenie polegające na porównaniu i zestawieniu mapy geologicznej z mapą rozmieszczenia bogactw naturalnych dla wykazania wzajemnych zależności np. dla poszczególnych kontynentów.

Innym ciekawym i bardzo kształcącym ćwiczeniem będzie rysunek przekroju wzdłuż tej samej wybranej linii (np. południka lub równoleżnika), przeprowadzonej na różnych mapach przeglądowych (hipsometryczna, geologiczna, gleb, klimatu, roślinności). Profil taki ("profil kauzalny") ułatwi studentowi uzmysłowanie sobie i wykrycie wzajemnych związków, zależności między różnymi elementami fizjograficznymi na pewnym terenie. Ćwiczenie powinno posiadać oprócz rysunku część tekstową. Zmusza to studenta do precyzowania wniosków i zapobiega formalistycznemu, mechanicznemu wykonywaniu ćwiczeń. Ćwiczenia te będą wartościowymi przy geografii fizycznej części świata i Polski, a znajdą także zastosowanie przy geografii gospodarczej państw dla analizy wpływu środowiska geogra-

ficznego na rozwój gospodarczy i społeczny kraju przez zestawienie ze sobą map o charakterze fizjograficznym i gospodarczym. Dla uniknięcia geografizmu należy jednak analizę przeprowadzić umiejętnie, kierując się zasadami stalinowskiej nauki o środowisku geograficznym.

Przedmiotem ćwiczeń z geografii gospodarczej państw będzie także analiza mapek gospodarczych kraju. Podstawą tego ćwiczenia będą mapki gospodarcze atlasu (np.: "A t l a s ZSRR", "M a l ý p o l i t y c k ý a t l a s s v e t a", "Geograficzeskij atlas dla uczytielej sredniej szkoły". "W e l t a t l a s" Veba, "P o d r ę c z n y a t l a s ś w i a t a" (Rałajski-Winid) i inne), oraz różne mapy gospodarcze o typie przeglądowym względnie inne szczegółowe mapy gospodarcze.

Analiza map gospodarczych powinna doprowadzić do wydzielenia na danym obszarze różnych rodzajów gospodarki (obszary pasterskie, rolnicze, górnicze, przemysłowe) oraz uchwycenia wpływu środowiska geograficznego na ich rozmieszczenie. Studenci winni poznać rozmieszczenie różnych rodzajów przemysłu, ich związek ze źródłami surowców i energii, charakterystykę poszczególnych regionów gospodarczych i wzajemne ich gospodarcze związki i powiązania. Porównanie map gospodarczych z różnych okresów pozwoli uchwycić dynamikę rozwoju gospodarczego i dokonane przeobrażenia przyrody pod wpływem działalności gospodarczej społeczeństwa. W krajach o planowej gospodarce pozwoli to podkreślić korzyści płynące z takich przeobrażeń, wskazujące wyższość tej gospodarki nad chaotyczną gospodarką kapitalistyczną prowadzącą do wyniszczenia przyrody. Oprócz wyżej przytoczonych, taka analiza map gospodarczych nasunie jeszcze wiele innych problemów ciekawych do przedyskutowania. I w tym typie ćwiczeń indywidualna praca studenta, podana w formie krótkiego tekstowego sprawozdania i następnie ustnie zreferowana i przedyskutowana w zbiorowym omówieniu, powinna być wynikiem ćwiczenia.

Innym typem ćwiczenia, szczególnie celowym w geografii gospodarczej regionalnej, będą różne sposoby geograficznego przedstawienia danych statystycznych. Przewodząc one będą do zrozumienia wymowy liczb i nauczą studenta poglądowego przed-

stawienia danych statystycznych. W ćwiczeniach tych studenci użyją różnych form graficznego przedstawienia zjawisk, jak diagramy, kartodiagramy, kartoschematy itd.

Należy tu podkreślić rolę wychowawczą tego typu ćwiczeń zarówno w przyszłej pracy zawodowej studenta (pedagogizacja), jak i społecznej (agitacyjno-propagandowej), a ze względu na specjalny ich charakter, wkraczający w szereg zagadnień i nauk, także wielkie jest ich znaczenie w zakresie kształcenia politechnicznego.

Każdy student otrzymuje do opracowania inne zadanie indywidualne, a referując wyniki, które łącznie mają rozwiązać pewien problem, równocześnie wskazuje na metody wykonania ćwiczeń. Należy jednak pamiętać, że przy wykonywaniu tego ćwiczenia celem jego jest nie formalistyczne podejście (rysunek kartogramu, diagramu), ale przyswojenie sobie i zrozumienie przez studenta treści rysunku charakteryzującego i uzmysławiającego nam wielkość i znaczenie danego zagadnienia czy też zjawiska geograficzno-gospodarczego.

Szerokie zastosowanie przy ćwiczeniach w różnych działach geografii regionalnej zarówno fizycznej, jak i gospodarczej mają mapki konturowe.

Mapki konturowe przyczyniają się do bardziej wnikliwego ujęcia zagadnienia wskutek konieczności studium innych map, a przez to do pogłębienia wiedzy. Zanim student naniesie na swój kontur potrzebne szczegóły, musi uważniej przyjrzeć się innym mapom i zbadać lokalizację danego zjawiska, przemyśleć odpowiednie zagadnienie na podstawie podręcznika czy też literatury, opracować sposób i metodę graficznego przedstawienia treści. Stosowanie map konturowych pogłębia wiedzę geograficzną studenta także i dlatego, że uczy go posługiwania się różnymi pomocami naukowymi dla wrysowania potrzebnej treści geograficznej i przyzwyczajają do samodzielnej, dokładnej pracy. Mapa konturowa przyczynia się ponadto do lepszego opracowania i zapamiętania wrysowywanej treści.

Mapki konturowe przy ćwiczeniach można wyzyskać także w geografii fizycznej, np. dla schematycznego przedstawienia rozmieszczenia względnie występowania różnych typów wybrzeży omawianego kontynentu, granic zasięgu lodowca, przebiegu

działów wodnych, różnych linii zasięgu, rozmieszczenia lessów, lub innych charakterystycznych gleb, kierunków pasów górskich itp. Mogą one być użyte także dla naniesienia elementów naturalnego środowiska, celem wykazania wzajemnych związków między poszczególnymi elementami.

Niemniej ważne będą mapki konturowe przy ćwiczeniach z geografii gospodarczej, gdzie zapamiętanie rozmieszczenia różnych zjawisk gospodarczych na terenie państwa nastrocza jeszcze większe trudności dla zapamiętania. Na konturach można przedstawić wiele zjawisk życia gospodarczo-społecznego państw. Mogą tu być przedstawione np. związki między gospodarką a środowiskiem geograficznym, które nasuwają wiele problemów do dyskusji.

Mapki konturowe będą wartościowe także dla zapamiętania danych topograficznych, np. wrysowanie rozmieszczenia miast w danym państwie, ośrodków górniczych, przemysłowych, linii zasięgu upraw itp. Przy pomocy mapek konturowych mogą być wreszcie przeprowadzone ćwiczenia kontrolujące postępy i stan wiadomości studentów.

Odrębny rodzaj ćwiczeń z zakresu geografii regionalnej stanowić będą sporządzane przez studentów zestawy ilustracji dla zobrazowania omawianego tematu wykładu (np. charakterystyka krainy fizjograficznej). Obrazy takie będą analizowane na ćwiczeniach z uzasadnieniem wyboru takiej, a nie innej ilustracji. Wartość tego typu ćwiczeń polega na tym, że przy ograniczonej możliwości bezpośredniej obserwacji różnych niedostępnych terenów student zdobywa poprawne wyobrażenie przedstawionej na ilustracji rzeczywistości, uczy się ją rozumieć i ocenia rolę poglądowego przekazywania wiedzy geograficznej, co będzie miało doniosłe znaczenie w przyszłej jego pracy zawodowej. Ćwiczenie nabierze dopiero wówczas swego wyrazu, jeśli ilustracje będą zestawione z mapą i ściśle zlokalizowane.

W przygotowaniu przyszłego nauczyciela ważną rolę będą odgrywały ćwiczenia mające na celu pamięciowe przyswojenie i umiejętność graficznego przedstawienia kształtów i zarysów łądów, systematów rzecznych, kierunków gór, granic regionów fizjograficznych, ośrodków górniczych itp.

Ćwiczenia takie będą przeprowadzane albo w formie wrysowywania z pamięci wymienionych zjawisk w mapkę konturową, albo tylko w siatkę geograficzną; a także w postaci schematycznego rysunku z pamięci bez linii pomocniczych, z uchwyceniem jednak wzajemnych proporcji rozmieszczenia, kierunku i zarysów.

Ćwiczenia te, prowadzone li tylko podczas godzin na nie w planie przewidzianych, nie dadzą wymaganych rezultatów, student musi nabyć wprawy w rysunku drogą samodzielnych ćwiczeń w pracy domowej.

Nie wyprzedzając ani nie powtarzając tematyki prac pro-seminaryjnych można by przy pewnych partiach programu jako ćwiczenia stosować krótkie referaty opracowane na podstawie aktualnych rozprawek, notatek czasopism geograficznych, ewentualnie rozdziałów obszerniejszych prac, pozostających w związku z omawianym tematem, a dotyczących fizjograficznej charakterystyki małej jednostki fizjograficznej lub omówienia problemu geografii gospodarczej.

Referaty takie będą kształcić umiejętność samodzielnego myślenia. Student przystępując do opracowania referatu musi przestudiować wskazaną literaturę, zanalizować ją, odrzucić to, co mu nie będzie potrzebne i ustalić plan referatu (konspekt). Jakość planu zależy będzie od jego wiadomości rzeczowych, od umiejętności logicznego i twórczego myślenia. W tego rodzaju ćwiczeniach student uczy się w pierwszej fazie zajęć-naukowej analizy, następnie w drugiej - syntezy (plan referatu); powinna wreszcie tu znaleźć wyraz metoda dialektyczna.

Ćwiczenie realizuje zasadę samodzielnego aktywnego udziału studenta w pracy, zasadę trwałości wiadomości (referat utrwala znajomość problemów) i systematyczności, gdyż opracowanie referatu wymaga opanowania całości problemu.

Na ćwiczeniach omawia się albo dokładny konspekt, albo odczytuje się potrzebne punkty referatu. Do dyskusji przygotowują się wszyscy studenci-uczestnicy ćwiczenia przez studium odpowiedniej literatury, studium map itp. Referent wysuwa do dyskusji tezy i podaje konspekt pracy - prowadzą-

cy ćwiczenia kieruje dyskusję według odpowiedniego schematu, uogólnia i podsumowuje dyskusję oraz baczy, aby referat nie był tylko streszczeniem i prostą kompilacją, ale wykazywał wkład osobistej inwencji autora.

Od czasu do czasu stosujemy ćwiczenia o charakterze repetytoryjnym. Polecamy przygotować się studentom z materiału wykładowego w pewnym okresie i odpytujemy, żądając odpowiedzi nie wedle porządkowej treści wykładu, ale na postawione problemy. Przy odpowiedziach uzupełniamy ewentualne braki.

Ten typ ćwiczeń cechuje, podobnie jak w poprzednio omówionym, zasada aktywnego udziału studenta, który zmuszony jest do poprawnego formułowania pojęć. Jest tu realizowana także zasada systematyczności, bo student zmuszony jest do regularnego przygotowywania się do ćwiczeń i nie ma luk w opracowaniu materiału naukowego.

Podane przykładowo typy ćwiczeń nie wyczerpują wszystkich możliwości. Wielka różnorodność problemów, jakie wysuwa geografia regionalna, umożliwia stosowanie wielu innych jeszcze rodzajów ćwiczeń, jak również innego metodycznego ujęcia ćwiczeń podanych wyżej.

Plan ćwiczeń ułożony na cały rok powinien być przedyskutowany na posiedzeniu katedry i podany studentom do wiadomości.

Zarówno wybór rodzaju ćwiczeń, jak też ich rozkład w czasie, tematyka i metodyczne ujęcie będą zależne od wielu czynników takich, jak: przygotowanie studentów, zasoby pomocy naukowych i możliwość ich zdobycia. Ćwiczenia powinny być tak zsynchronizowane z wykładem, aby wykład poprzedzał ćwiczenia. Zmusza to studenta do systematycznej pracy oraz do przygotowania się do ćwiczeń na podstawie wykładu i ewentualnie podanej literatury.

Dotychczasowe doświadczenia wykazują, że najlepsze wyniki daje metoda prowadzenia ćwiczeń w niedużych, najwyżej 20-sto osobowych grupach studentów. Praca powinna być tak zorganizowana, aby każdy z członków grupy otrzymał indywidualne zadanie do wykonania. Mimo, że student opracowuje

tylko fragment zagadnienia postawionego w celu danego ćwiczenia, to jednak musi on rozumieć cel i całość opracowanego przez grupę problemu, w który wchodzi także przez niego opracowywany fragment.

Konsultacja ćwiczenia powinna być umiejętnie przez prowadzącego zorganizowana, chodzi bowiem o to, aby student zmuszony był włożyć w rozwiązanie jak najwięcej wysiłku umysłowego i pracy samodzielnej.

Każde ćwiczenie winno być dobrze przez prowadzącego rzeczowo i metodycznie przemyślane i opracowane oraz uzgodnione z prowadzącym wykład profesorem.

Prowadzący ćwiczenia powinien przygotować konspekt, zawierający ustalony według wskazań programu temat, określić cel jaki winien przez ćwiczenia osiągnąć, przygotować pomoce do ćwiczeń i obmyśleć metodę ich przeprowadzenia oraz metodykę konsultacji.

Każde ćwiczenie wykonywane przez studenta winno otrzymać ocenę. W konspekcie wśród uwag należy zanotować również po wykonaniu spostrzeżenia o celowości ćwiczenia, poprawności metody, korzyściach i brakach oraz inne uwagi, jakie nasunęły się przy wykonywaniu ćwiczenia.

Konspekty gromadzone w archiwum Katedry, rokrocznie uzupełniane pod względem naukowym, ulepszone i udoskonalone pod względem metodycznym, stworzą z czasem bardzo wartościową kartotekę ćwiczeń i stanowiąc będą cenny przyczynek do metodyki nauczania geografii regionalnej w wyższej uczelni.